

УДК 343. 81

Олійник Олександр Іванович –

кандидат юридичних наук, доцент,
перший проректор Академії Державної
пенітенціарної служби

Oleksandr I. Oliinyk –

candidate of juridical sciences, associate professor,
First Vice-Rector of
Academy of the State Penitentiary Service
(34 Honcha Str., Chernihiv, 14000, Ukraine)

Боднар Ігор Володимирович –

кандидат юридичних наук,
начальник кафедри тактико-спеціальної
підготовки Академії Державної
пенітенціарної служби

Ihor V. Bodnar –

candidate of juridical sciences,
head of special tactical training department,
Academy of the State Penitentiary Service
(34 Honcha Str., Chernihiv, 14000, Ukraine)

Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання: окремі питання законодавчої та правозастосовної практики

В статті розглянуті положення умовно-дострокового звільнення від відбування покарання з точки зору питань законодавчої та правозастосовної практики. Розглянуті матеріальні та формальні підстави даного виду звільнення. Визначено коло проблемних питань та можливі шляхи їх вирішення.

Ключові слова: умовно-дострокове звільнення, засуджений, покарання, пробаційні програми, виправлення, ресоціалізація.

В статье рассмотрены положения условно-досрочного освобождения от отбывания наказания с точки зрения вопросов законодательной и правоприменительной практики. Рассмотрены материальные и формальные основания данного вида освобождения. Определен круг проблемных вопросов и возможные пути их решения.

Ключевые слова: условно-досрочное освобождение, осужденный, наказание, пробаційни програми, исправления, ресоциализация.

O.I. Oliinyk, I.V. Bodnar Conditional Early Discharge from Serving a Sentence: Separate Issues of Legislative and Law Enforcement Procedure Practice

Rules about application of conditional early discharge from serving a sentence from the point of view of legislative and law enforcement procedure practice are examined in the article. Material reasons for release such as conscientious behavior and attitude to work are reviewed. Problematic issues and ways of their solving are determined. Formal reasons of conditional early discharge from serving a sentence are investigated. It is pointed out, that for solving negative problematic questions, which are inherent to formal and material reasons, it is necessary to identify criteria, which define the level of convicts' reformation and measure of their social danger clearly. Secondly, it is necessary to change criminal and criminal and executive legislation, due to which a person, who is under conditional early discharge from serving a sentence, must attend some probation

programs for the purpose of his or her adoption for civil society and reduction of his or her social danger. Some restrictions should be imposed on this person. In case of person, who is conditional early discharged from serving a sentence, not execution of imposed restrictions and probation programs, it must be an opportunity to abolish the release and to make this person further serve a sentence.

Keywords: conditional early discharge, convict, punishment, probation programs, reformation, resocialization.

Постановка проблеми. В сучасних умовах розбудови української держави актуальним постає питання дотримання прав людини всіма державними інституціями. У зв'язку з цим, не залишається поза увагою і система виконання покарань. Визнання держави правовою, на нашу точку зору, неможливо без існування в ній прогресивної системи виконання покарань, яка характеризується можливістю змін умов тримання засуджених залежно від їх поведінки. В Україні ознаки прогресивної системи виконання покарань знайшли своє закріплення в кримінальному та кримінально-виконавчому законодавстві. Одним з елементів, які характеризують пенітенціарну систему України як прогресивну, є можливість застосування до засуджених умовно-дострокового звільнення від відбування покарання.

Як зазначає Ю.В. Баулін, умовно-дострокове звільнення від відбування покарання є одним з різновидів звільнення від відбування покарання та є окремим інститутом, під яким слід розуміти звільнення особи від подальшого призначеного їй судом покарання, яке фактично вже нею відбувається, під умовою не вчиняти нового злочину протягом іспитового строку, який залишився до моменту закінчення відбуття покарання [1; с. 390]. Можливість дострокового звільнення від покарання сприяє дотриманню засудженими правової поведінки. Відповідно, прагнення засудженого отримати законний інтерес у виді умовно-дострокового звільнення і є ознакою прогресивної тюремної системи.

Інститут умовно-дострокового звільнення ми отримали у спадок від радянської правової системи шляхом його закріплення в новому Кримінальному кодексі України. Проте певні положення такого звільнення не відповідає реаліям сьогодення та вимогам міжнародно-правових норм у галузі захисту прав засуджених та потребують удосконалення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичною базою дослідження

зазначеної проблеми стали праці вітчизняних та зарубіжних фахівців з кримінально-виконавчого права, кримінології, кримінального права, зокрема: В. А. Бадири, О. М. Бандурки, О. М. Гуміна, С.Ф. Денисова, Т. А. Денисової, О. М. Джужі, О. О. Житного, Т. І. Іванюк, О. Г. Колба, В. В. Колесніченка, О. М. Литвинова, В. А. Львовичкіна, В. О. Меркулової, О. І. Осауленка, А.Х. Степанюка, В. М. Трубникова, С. Я. Фаренюка, М. І. Хавронюка, І. С. Яковець, А.П. Мукшименко, О.Б. Янчука та ін.

Невирішені раніше проблеми. Разом із тим слід підкреслити, що більшість наявних досліджень, як правило, обмежуються вивченням і аналізом кримінально-правової або кримінально-виконавчої характеристики умовно-дострокового звільнення від відбування покарання. Запропоновані науковцями та практиками зміни, в повній мірі, не були відображені в кримінальному та кримінально-виконавчому законодавстві, саме тому дослідження даного інституту є актуальним.

Метою даної статті є дослідження окремих питань законодавчої та правозастосовної практики під час умовно-дострокового звільнення від відбування покарання, дослідження законодавчих прогалин даного інституту та можливих шляхів їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. Проводячи аналіз інституту умовно-дострокового звільнення від відбування покарання за Кримінальним кодексом України 2001 року та інституту умовно-дострокового звільнення за Кримінальним кодексом України (Укр. РСР) 1960 року, слід відзначити, що його суть і підстави звільнення залишається майже незмінними.

Згідно ст. 81 Кримінального кодексу України до осіб, що відбувають покарання у виді виправних робіт, службових обмежень для військовослужбовців, обмеження волі, тримання в дисциплінарному батальйоні

військовослужбовців або позбавлення волі, може бути застосоване умовно-дострокове звільнення від відбування покарання. Особу може бути умовно-достроково звільнено повністю або частково і від відбування додаткового покарання[2].

Як і в Кримінальному кодексі 1960 року, так і в Кримінальному кодексі України 2001 року передбачено дві підстави умовно-дострокового звільнення: матеріальна (засуджений сумлінною поведінкою і ставленням до праці довів своє виправлення) і формалізована (фактичне відбуття певного строку покарання) [3, с. 113-114].

Однак Кримінальний кодекс України 2001 року встановлює дещо м'якші підстави умовно-дострокового звільнення від відбування покарання порівняно з Кримінальним кодексом 1960 року. По-перше, статтею 81 Кримінального кодексу України 2001 року, яка закріплює цей інститут, не передбачено категорій злочинів, скоєння яких робить неможливим застосування в подальшому умовно-дострокового звільнення від відбування покарання, що було передбачено статтею 52-1 Кримінального кодексу 1960 року. По-друге, за Кримінальним кодексом 2001 року для більш тяжких злочинів встановлено менший строк фактичного відбування покарання як умови звільнення, ніж це було передбачено Кримінальним кодексом 1960 року.

При дослідженні матеріальної підстави умовно-дострокового звільнення від відбування покарання необхідно зазначити, що Постанова Пленуму Верховного Суду України N 2 від 26.04.2002 «Про умовно-дострокове звільнення від відбування покарання і заміну невідбутої частини покарання більш м'яким» більш детально розкриває порядок підготовки та подання матеріалів щодо умовно-дострокового звільнення засудженого, проте норми, які прописані в цій Постанові, застарілі, оскільки базувались на Виправно-трудоному кодексі України [4].

На відмінно від порядку застосування умовно-дострокового звільнення від відбування покарань, критерії, за якими визначають, чи стала особа на шлях виправлення, в нормативно-правових актах чітко не визначені, що дає можливість трактувати їх на власний розсуд, що може призводити до зловживання в даній сфері.

Єдиним документом, яким намагались врегулювати суть поняття «став на шлях виправлення/довів виправлення» стали «Методичні рекомендації Департаменту з організації роботи, пов'язаної з забезпеченням прогресивної системи відбування покарання в установах виконання покарань». Згідно зазначеного документу критерії, якими керується адміністрація установ виконання покарань при визначенні поняття «став на шлях виправлення» є: 1) визнання засудженим своєї вини у вчиненому злочині та щире каяття; 2) недопущення протягом року порушень встановленого порядку відбування покарань або дострокове зняття раніше накладеного стягнення, після чого минуло не менше 6-ти місяців; 3) відмова від негативних зв'язків з кримінальним оточенням та впливу злочинної моралі; 4) прийняття письмового зобов'язання про правослухняну поведінку; 5) добросовісна та чесна праця, виконання норм виробітку та прагнення до отримання або підвищення професійного та освітнього рівня, наявність робітничої професії, кваліфікація; 6) ступінь суспільної небезпечності засудженого; 7) наміри засудженого на подальше відбуття покарання, можливість самостійно дотримуватись вимог режиму в умовах ізоляції та обмеженого нагляду; 8) наявність даних, які свідчать про можливість або наміри вчинення втечі 9) ступінь алкогольної, наркотичної чи токсикологічної залежності; 10) стан здоров'я та працездатність засудженого; 11) соціальне оточення засудженого, сімейний стан та родинні зв'язки; 12) віддаленість дільниці соціальної реабілітації від місця проживання засудженого та вірогідність впливу цього фактору на його поведінку[5].

Як зазначає І.А. Яковець, чинне законодавство, та рекомендації не роз'яснюють, як саме оцінювати поведінку засудженого за визначеними показниками, вони надають лише загальне уявлення про моменти, які необхідно врахувати. Тому на практиці оцінка зводиться до простої констатації обставин[6, 7]. Слід відмітити, що в своїй статті автор доволі критично провела аналіз всіх перерахованих вище критеріїв. Ми погоджуємось з переважною більшістю її зауважень, проте на деяких критеріях вважаємо за необхідне зупинитись.

По перше. Чи доцільно вважати за критерій, який свідчить про те, чи виправляється засуджений, чи ні, наявність чи відсутність у останнього заходів заохочення та стягнення.

Останні зміни, які були внесені до Кримінально-виконавчого кодексу України переформатували перелік заходів заохочень та стягнень, що застосовуються до осіб, позбавлених волі та кардинально змінили порядок їх застосування.

Сьогодні за виконання покладених обов'язків та додержання правил поведінки, встановлених Кримінально-виконавчим кодексом України та правилами внутрішнього розпорядку виправної колонії, дотримання правил трудового розпорядку та вимог безпеки праці до осіб, які відбувають покарання у виді позбавлення волі, можуть бути застосовані заходи заохочення, визначені в переліку ст. 130 Кримінально-виконавчого кодексу України. Обов'язком адміністрації стало щоквартальне оцінювання поведінки особи, додержання нею правил поведінки, встановлених Кримінально-виконавчим кодексом України та правилами внутрішнього розпорядку виправної колонії та прийняття вмотивованого рішення про доцільність або недоцільність застосування до особи, яка відбуває покарання у виді позбавлення волі, заходів заохочення[8].

При дослідженні цього питання не можна залишити поза увагою і застосування до засуджених у виправних колоніях заходів стягнення. Відповідно до ст. ст. 132, 134 Кримінально-виконавчого кодексу України за невиконання покладених обов'язків та порушення встановлених заборон до осіб, які відбувають покарання у вигляді позбавлення волі, можуть застосовуватися заходи стягнення. Адміністрація колонії при встановленні факту порушення засудженим встановлених заборон зобов'язана невідкладно розпочати перевірку, за наслідками якої приймається рішення про доцільність або недоцільність застосування до засудженого стягнення та обґрунтовується їх вид, проте адміністрація колонії може обмежитись застосуванням інших профілактичних заходів.

Зазначене свідчить про те, що адміністрація наділена правом, а не обов'язком застосування до засудженого заходів заохочення чи стягнення, що, на нашу думку, не виключає

суб'єктивного підходу в цьому випадку по відношенню до засуджених. Саме тому, цей критерій не може враховуватись як обов'язковий при дослідженні питання, чи став засуджений на шлях виправлення, чи ні.

Проведені нами опитування перших заступників та оперативних працівників установ виконання покарань надали можливість прийти до висновку вважати, що засуджений став на шлях виправлення тільки, якщо він немає заходів стягнення, не є доцільним, так як у відповідності до п. 14 ст. 134 Кримінально-виконавчого кодексу України якщо протягом шести місяців з дня відбуття стягнення засуджений не буде підданий новому стягненню, він визнається таким, що не має стягнення, а цей термін доволі короткий для визначення ступеня виправлення засудженого.

Інший критерій, який свідчить про можливість застосування до засудженого умовно-дострокового звільнення від відбування покарання є ставлення до праці. В 2003 році, коли був прийнятий Кримінально-виконавчий кодекс України, ст. 118 передбачала, що засуджені до позбавлення волі повинні працювати в місцях і на роботах, які визначаються адміністрацією виправної колонії [9, с. 248]. Проте, згідно внесених змін в цю норму засуджені до позбавлення волі сьогодні мають право працювати та залучаються до суспільно корисної праці у місцях і на роботах, визначених адміністрацією колонії, вони також можуть залучатися і без оплати праці, але лише до робіт з благоустрою колоній і прилеглих до них територій, а також поліпшення житлово-побутових умов засуджених або до допоміжних робіт із забезпечення колоній продовольством.

Залучення засуджених до праці може виражатись у двох формах: залучення до оплачуваної суспільно-корисної праці (це право засудженого, яке він на свій розсуд може реалізувати чи не реалізувати); обов'язкова праця засуджених до позбавлення волі, до якої вони залучаються в порядку черговості і не більше 2 годин на день. Досліджуючи даний критерій постає питання, яку форму залучення засуджених до праці брати за увагу при визначенні їх ступеня виправлення. Залучення засудженого до оплачуваної суспільно-корисної праці, на нашу точку зору, не є логічним, оскільки це право, а не обов'язок засудженого. З

приводу залучення засудженого до оплачуваної суспільно-корисної праці необхідно також зазначити, що сьогодні це питання в діяльності установ виконання покарань є доволі складним. Є багато прецедентів, коли адміністрація установ виконання покарань не може реалізувати це право засуджених, саме тому застосовувати зазначений критерій при умовно-дostroковому звільненню від відбування покарань ми вважаємо не доцільним.

При визначенні ступеня виправлення є позитивний досвід європейських країн, в пенітенціарних установах яких засуджений складає під наглядом співробітника пенітенціарної установи власний плану відбування покарання, виконання якого контролюється адміністрацією і є одним з головних критеріїв, спільно з довідкою про відсутність заходів стягнення, які враховуються при застосуванні стимулюючих факторів до засудженого [10, с. 13-14].

На відміну від матеріальних, формальні підстави умовно-дostroкового звільнення від відбування покарання полягають в закінченні так званого іспитового терміну як певного проміжку часу, протягом якого до нього застосовуються засоби виправлення та ресоціалізації, а при закінченні якого перевіряється ступінь виправлення засудженого та можливість застосування до нього умовно дostroкового звільнення від відбування покарання, або інших елементів, які притаманні прогресивній тюремній системі в Україні.

Формальні підстави умовно-дostroкового звільнення в Україні визначають, що воно може бути застосоване до засудженого після фактичного відбуття ним: не менше половини строку покарання, призначеного судом за злочин невеликої або середньої тяжкості, крім корупційне діяння, а також за необережний тяжкий злочин; не менше двох третин строку покарання, призначеного судом за корупційний злочин середньої тяжкості, умисний тяжкий злочин чи необережний особливо тяжкий злочин, а також у разі, якщо особа раніше відбувала покарання у виді позбавлення волі за умисний злочин і до погашення або зняття судимості знову вчинила умисний злочин, за який вона засуджена до позбавлення волі; не менше трьох чвертей строку покарання, призначеного судом за умисний особливо тяжкий злочин, а також

покарання, призначеного особі, яка раніше звільнялася умовно-дostroково і знову вчинила умисний злочин протягом невідбутої частини покарання.

Такий підхід цілком прийнятний та відповідає європейській пенітенціарній практиці. Так, у Франції формальною підставою умовно-дostroкового звільнення від відбування покарання є відбуття засудженим не менше половини строку позбавлення волі, для осіб, які засуджені неодноразово, не менше 2 третин строку, для засуджених до довічного позбавлення волі – не менше 15 років; у Німеччині формальною підставою є відбуття не менше 2 третин строку покарання позбавлення волі, а у деяких випадках, за рішенням суду, дostroково і після відбуття половини строку покарання, якщо особа засуджена вперше, або якщо строк покарання не перевищує 2 років позбавлення волі, або якщо існують особливі обставини, що характеризують засудженого і вчинений злочин. Стосовно засуджених до довічного позбавлення волі застосовується аналогічний підхід, як і у Франції [11].

Застосування до засуджених умовно-дostroкового звільнення після відбуття певного терміну покарання - вимога, яка закріплена як в національному законодавстві так і в законодавстві інших країн. На цьому схожість і обмежується, оскільки в більшості країн Європи за особами, які умовно-дostroково звільнені від відбування покарання протягом певного часу проводяться пробаційні заходи з метою корекції їх поведінки в цивільному суспільстві та надання допомоги в адаптації.

Висновки. В якості висновку слід зазначити, що у зв'язку з зазначеними факторами, які негативно впливають на інститут умовно дostroкового звільнення від відбування покарань вважаємо за необхідне: по перше – чітко визначити критерії, які визначають ступінь виправлення засуджених, та ступінь їх соціальної небезпеки; по друге – внести зміни в кримінальне та кримінально-виконавче законодавство, за якими особа, щодо якої застосовано умовно-дostroкове звільнення від відбування покарання, повинна проходити певні пробаційні програми з метою її адаптації в цивільне суспільство та зменшення її соціальної небезпеки, на неї повинні бути покладені певні обмеження; за невиконання накладених обмежень та

пробаційних програм особою, яка умовно-дostroково звільняється від відбування покарань, повинна бути передбачена можливість скасування звільнення і направлення її для подальшого відбування покарання.

Певні викладені пропозиції знайшли своє відображення в проекті Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо адаптації порядку застосування окремих

інститутів кримінального права до європейських стандартів».

Список використаних джерел:

1. Бажанов М.І., Баулін Ю.В., Борисов В.І. та ін. Кримінальне право України: загальна частина / за ред. М. І. Бажапова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Київ: Юрінком Інтер, 2005. 456 с.
2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5.04.2001 р. № 2341-III. Дата оновлення: 12.01.2018. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/page> (дата звернення 30.01.2018).
3. Іванюк Т. І. Проблеми застосування умовно-дostroкового звільнення від відбування покарання за новим Кримінальним кодексом України. *Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права*. Хмельницький 2002. № 4. С. 113-116.
4. Про умовно-дostroкове звільнення від відбування покарання і заміну невідбутої частини покарання більш м'яким: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26.04.2002 р. N 2. Дата оновлення: 26.04.2002 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-02> (дата звернення 30.01.2018).
5. Виправно-трудоий кодекс України: Закон України від 23.12.70 р. N 3325-VII. Втрата чинності: 01.01.2004. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3325-07/page> (дата звернення 30.01.2018).
6. Методичні рекомендації Державного департаменту України з питань виконання покарань щодо організації роботи, пов'язаної із забезпеченням прогресивної системи відбування покарання в кримінально-виконавчих установах. Київ: ДДУПВП. 2005. 36 с.
7. Яковець І. С. Умовно-дostroкове звільнення та заміна невідбутої частини покарання більш м'яким: монографія. PRI, 2012. 212 с.
8. Яковець І.С. Застосування умовно-дostroкового звільнення та заміни невідбутої частини покарання більш м'яким, зміна умов тримання шляхом переведення до іншої установи (Права людини в Україні портал Харківської правозахисної групи). URL: <http://khpg.org/index.php?id=1239800285> (дата звернення 30.01.2018).
9. Кримінально-виконавчий кодекс: Закон України від 11 липня 2003 року № 1129-IV. Дата оновлення: 07.04.2017. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1129-15/page7> (дата звернення 30.01.2018).
10. Джужа О. М., Василевич В. В., Царюк С. В., Підвисоцький Р. М. та ін. Науково-практичний коментар до Кримінально-виконавчого кодексу України / за заг. ред. докт. юрид. наук, проф. І. Г. Богатирьова. Київ: Атіка, 2010. 344с.
11. Боднар І. В. Кримінологічні засади запобігання вчинення злочинів у кримінально-виконавчих установах закритого типу: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2012. 19 с.
12. Кльован Н.В. Умовно-дostroкове звільнення засуджених до позбавлення волі: кримінально-виконавчий аспект. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/4704/KI%27ovan%20N.%20V.%20Umovno-dostrokov%D1%96I%27nennja%20zasudzhenih.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення 30.01.2018).

References:

1. Bazhanov M.I., Baulin Iu.V., Borysov V.I. ta in. Kryminalne pravo Ukrainy: zahalna chastyna / za red. M. I. Bazhapova, V. V. Stashysa, V. Ia. Tatsiia. Kyiv: Yurinkom Inter, 2005. 456 s.
2. Kryminalnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 5.04.2001 r. № 2341-III. Data onovlennia: 12.01.2018. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/page> (data zvernennia 30.01.2018).
3. Ivaniuk T. I. Problemy zastosuvannia umovno-dostrokovoho zvylnennia vid vidbuvannia pokarannia za novym Kryminalnym kodeksom Ukrainy. *Visnyk Khmelnytskoho instytutu rehionalnoho upravlinnia ta prava*. Khmelnytskyi 2002. № 4. S. 113-116.
4. Pro umovno-dostrokove zvylnennia vid vidbuvannia pokarannia i zaminu nevidbutoi chastyny pokarannia bilsh miakym: Postanova Plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrainy vid 26.04.2002 r. N 2. Data onovlennia: 26.04.2002 r. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-02> (data zvernennia 30.01.2018).
5. Metodychni rekomendatsii Derzhavnoho departamentu Ukrainy z pytan vykonannia pokaran shchodo orhanizatsii roboty, pov'iazanoi iz zabezpechenniam prohresyvnoi systemy vidbuvannia pokarannia v kryminalno-vykonavchykh ustanovakh. Kyiv: DDUPVP. 2005. 36 s.
6. Yakovets I. S. Umovno-dostrokove zvylnennia ta zamina nevidbutoi chastyny pokarannia bilsh m'iakym: monohrafiia. PRI, 2012. 212 s.
7. Yakovets I.S. Zastosuvannia umovno-dostrokovoho zvylnennia ta zaminy nevidbutoi chastyny pokarannia bilsh m'iakym, zmina umov trymannia shliakhom perevedennia do inshoi ustanovy (Prava liudyny v Ukraini portal Kharkivskoi pravozakhysnoi hrupy). URL: <http://khpg.org/index.php?id=1239800285> (data zvernennia 30.01.2018).
8. Kryminalno-vykonavchy kodeks: Zakon Ukrainy vid 11 lypnia 2003 roku № 1129-IV. Data onovlennia: 07.04.2017. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1129-15/page7> (data zvernennia 30.01.2018).
9. Dzhuzha O. M., Vasylevych V. V., Tsariuk S. V., Pidvysotskyi R. M. ta in. Naukovo-praktychnyi komentar do Kryminalno-vykonavchoho kodeksu Ukrainy / za zah. red. dokt. yuryd. nauk, prof. I. H. Bohatyrova. Kyiv: Atika, 2010. 344s.
10. Bodnar I. V. Kryminolohichni zasady zapobihannia vchynennia zlochyniv u kryminalno-vykonavchykh ustanovakh zakrytoho typu: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.08 / Khark. nats. un-t vnutr. sprav. Kharkiv, 2012. 19 s.
11. Klovanyan N.V. Umovno-dostrokove zvylnennia zasudzhennykh do pozbavlennia voli: kryminalno-vykonavchy aspekt. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/4704/K1%27ovan%20N.%20V.%20Umovno-dostrokove%20zv%D1%96l%27nennja%20zasudzhenih.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (data zvernennia 30.01.2018).